

K 656

610018791

COBISS

П 120

Н. Бр. 18 1911

БОРИСАВ СТАНКОВИЋ

УВЕЛА РУЖА

ДРУГО ИЗДАЊЕ

БЕОГРАД, 1912

КЊИЖАРА С. В. ЦВИЈАНОВИЋА

УВЕЛА РУЖА

„ — — — Опет сам те сневао! Како жалим што сан оде, те, и ти с њиме! Како бих волео да то не беше само сан, сан и ништа више. Али хвала и сну! Слађе је сневати него ли збиљу гледати, и гушити се од наврелих осећаја, успомена и тешка, хладна самотна живота... Да, слађи је сан, сан детињства и младости; сан старе, поцрнеле и чађу испуњене куће са великом баштом ограђеном тарабом и пуном цвећа, старих шимширова, испуцаних стабала од крушака и кајсија, с густим, густим цбуновима и грањем; сан потока што поред куће тече поред високих топола, младих

врба, брестова и меке, увек влажне траве. Па сан топлих ноћи кад ветар душе и лишће креће, кад месец сија а из обасјане даљине допире звон од клепетуша и тиха, једнолика пастирска песма у „дудук“; сан тамних вечери, развалина од зидова, турских конака, џамија, опалих стреја са слепим мишевима, вештицама, вампирима и „сајбијама“... Сан младости и среће!

Хајде да сневамо:

Били смо комшије. Твоја мајка само је тебе имала, моја мајка само мене. Баште наше биле су раздвојене потоком, преко кога се прелазило на намештане, овеће, каменове. Твоја мала кућица, скоро зидана, приземна и местимице окречена, скривала се у дну баште, и од ње се видео само кров са новим цреповима. Наша кућа била је стара, широка, сува, гломазна, и заударала је на чађ. Са улице била је ограђена високим зидом. Капија је била велика, стара, са порђалим алкама, и испод ње се могоше човек провући у свако доба. Испред куће био је стари бунар, а око њега

наслгане велике плоче испод којих је отицала устајала, црна барица, по којој патке цео дан батргаху. Више бунара била је винова лоза, а на сред дворишта стари дуд „шандуд“. С леве стране одмах поток, а иза њега ваша башта ограђена заваљеним и испрекиданим плотом...

Је ли, памтим ли добро? Ви бесте са села, скори досељеници. Продали сте у селу ваш посед и дошли у варош. Отац ти и старија сестра умрли, а ти с мајком остала. Нешто од непродатих њива у селу, а нешто и од наднице твоје мајке, ви две живе сте лепо и тихо. А ти си била увек, од свију комшијских девојчица најбоље и најлепше обучена. Твоја мајка ишла је једнако у сељачком оделу, али тебе је китила и гиздала као најбогатију. Каква си била тада? У шалварицама, кратком, тесном минтану са широким рукавима, опасана бошчицом, у лаким папучицама и повезане главе, мила си ти. А ход ти је био брз и лак. Како да те не памтим кад си долазила к нама? Прелазиш преко

потока, а ручице си дигла у вис. Плаве велике очи оборила си доле, и ногом бираш на који ћеш камен стати. Твоја уска недра и још тањи пас превијају се час на леву, час на десну страну. На твоје бледе, дугуљасте образе избило је једва приметно руменило, а бујне ти коврчасте косице пале по челу и око ушију. Прелазиш ти, гледаш где ћеш да ступиш, прво опробаш камен да ли је доста сталан, па онда занихав се, и издигнувши главу, лако као срна, скочиш на нашу страну.

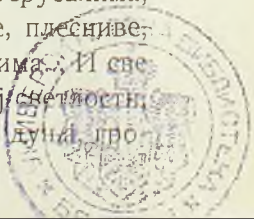
— Ах! Ево ме! — велиш ступајући преда ме — шта си ме звао, а?

— Мајка те зове!

И ти не гледећи на мене, брзо, превијајући се и избацујући из шалвара твоје мале ножице у белим чарапама, отрчиш матери која те пошље да јој нешто купиш у чаршији.

И ти си увек трчала, радовала си се кад би те моја мајка послала зашта, и као да си се тиме и поносила. А имала си и зашта. Јер мучно је било мојој матери присту-

пити. Као да сад и њу гледам где погурена, у свиленој антерији, повезана црном шамијом, и то тако да јој се само нос и очи виде, претура по својим сандуцима и долапима. Вади из њих стара, већ плеснива одела, скупоцена, али пожутела платна, и свилене тканине које су почеле већ да се осипљу. Увек је чистила златно и сребрно посуђе и сваки час га намештала у гостинској соби, како би што уочљивије стајало. Цео дан је проводила у гостинској, сниској, поцрнелој соби, која је била лепо намештена. У њој је било нагомилано све наше преостало богатство: стари персијски ћилим, по рафовима велики сахани, сребрни зарфови за шоље, позлаћени чираци за лојане свеће, по миндерлуцима велики јастуци, — „чулавци“... Било је богатих старих икона, сребрно кандило; златно уоквирене слике Божјег Суда, Јерусалима, Пећи, Раванице, и то почађале, плесниве; са оштрим, првобитним цртежима; И све то нагомилано, стиснуто у малој светлости, помешано с мирисом од сувих дуња, про

жђа и крушака што су висиле на таваницама, и издавајући оштар а често и загушљив задах.

Увек је она била у тој соби и дотеривала и чистила намештај. Само ја и она живели смо од моје масе. Отац ми је био умро пошто је упропастио готово све имање на разне послове који му никад нису полазили за руком, а које је он опет предузимао више ради света, да се не каже како ништа не „печали“, већ једе готовину. Мати ми је скоро за оцем умрла. Зато сам бабу звао увек мајком. Дакле, од целе некадашње богате и знане породице само смо ми били остали. Она је ретко ишла другима, како не би и они нама долазили и видели нашу сиротињу коју је већ цео свет гледао. Али ко би дошао, тај је био угошћен као код најбогатијег, јер је она увек набављала најбољу каву и ракнју за госте. Била је поносна и повучена. У целом њеном тихом, одмереном понашању истицала се нека скривена и осетљива достојанственост. Никад њу није могао ко да види, да

она ради какве тешке послове. Сем пле-
тива и шивења ништа друго пред осталима
није узимала да ради. И сви су се чудили
како ми излазимо на крај. Говорили су да
она има читаве бисаге пара, које је узела
од мог прадеде, свога свекра, кад је овај
умирао. Чак су ме и неки запиткивали,
да ли виђам код ње старинске велике,
златне паре? Од тога ништа нисам видео.
Само често, у ноћи, тргнем се из сна, про-
буди ме светлост свеће. И ја се тада дижем
и гледам, где се она скупила, на леђа
бацила стару, чохану гуњу; нагнула се к
свећи и нешто ради. Подвила она ноге
под шалваре, коленима притисла платно,
једном га руком држи затегнуто и палцем
притисла шав, а другом шије брзо, силно...
Њене суве руке само лете, а око ње раз-
бацано по пет, шест парова готових ко-
шуља. Прозори собе ћилимом застрти, да
се с поља из собе светлост не види. Ја је
гледам, чудим се и питам:

— Нано!

— А? — тргне се она и баца рад, па

кад види да сам то ја, она опет узима.
— Што не спаваш?

— А што ти? — питам је.

— Спавај ти, чедо, спавај. Нана је спавала, па сам се дигла на подранку.

Рукама пипам око себе постељу, а она равна.

— Ниси ти спавала! И ја ћу да се дигнем. И почнем да устајем из постеље.

— Не, не! Ех, што си бедан! Вели она благо. Па да би ме умирила, оставља рад и леже са мном. Ја се згурим у њен скут, груди јој откријем, завучем руке у њене смежуране, топле пазухе, и тако згурен, осећајући на челу њен дах и додир топлих јој уста, полако заспим! — — —

А ти? Била си сваког дана код нас. Твоја мајка, идући на рад, увек те је остављала код нас да не трчиш и не вијаш се по улицама и чаршији! Ти си била жива, брза, хитра, а твоја мати повучена, сува, увек се склањала и била у бризи. Изгледа да је ништа не интересује, да ништа не види и гледа до само свој рад: окопавање,

филизење и прашење дувана по њивама. Ишла је и она брзо са прекрштеним и завученим рукама у недра и то погнуте главе, уз зид, по крајевима као да се чега бојала и склањала с пута свакоме. Моја мати радо вас је имала. Јер једно што сте нам били комшије, друго што од познаника и родбине нисте имали никога, зато вас је она призивала и дружила се с вама више као из неког сажалења, и мислећи да вам даје неку милост и тиме испуњава своју дужност... И тако ја, ти, оне, сви ми, неосетно зближисмо се и постадосмо једна кућа. Ако твоја мати што добро умеси, она доноси нама. И, што не би изгледало као поклон, она тихо и гледајући понизно у матер, моли је:

— Еве, 'аџике, да видиш. Ја га истина... али ти знаш боље. Обиђи да видиш!

Мати узима, једе, и ма да је изврсно јело, она опет ставља примедбе, како би то изгледало да она то једе само из доброте, те тиме да твојој матери

Vga

вољи, милост. А кад ми што год добро скувамо, онда мати пошаље, по мени, вама.

— На, однеси им. Нека окуси Стана, јер ме је дете целог дана слушало.

И тако ми бесмо сви скупа, заједно. Колико пута ти код нас, играјући се, уморна, у нашој топлој соби, наслоњена на колена моје матере, заспиш. У том дође са рада твоја мати. Улази она тихо, понизно, са прекрштеним рукама, носећи под пазухом остатак од свога ручка.

— 'Бро вече! — вели тихо, па кад те види заспалу, са опуштеним рукама и заваљеном главом на материну крилу, она се препадне од толике твоје смелости, па прилази и узима те од ње.

— Што је, 'аџике, не пустиш на земљу него је држиш? Мало ти и онако досађује, па још и ово...

— Нека, нека — прекида је мати. Нека спава. Уморила се. Седи, Марија, одмори се.... Седи, дома нема нико да те чека.

И твоја мајка, држећи те заспалу на крилу, подаље уз зид седа. После отпочну разговори. Моја мати је пита код кога је тога

дана радила и на чијој њиви. После јој казује од кога је садашњи газда ту њиву купио. Онда јој набраја некадашње наше њиве, чивлуке, винограде; казује јој колико је то годишње доносило, с којим се имањем граничило, на који је начин то после отишло... И онда, занесе се, па отпочне да прича свој живот, места и градове где су били, кад су ишли на хаџилук с дедом... Онда набраја, казује до ситница о свима садашњим газдама „скоротечницима“: шта су пре они били, код ког служили, из ког су села дошли, како су се обогатили... Прича она, а твоја мајка слуша је жељно, клима јој у повлад, а на лицу јој се види задовољство што моја мати то њој прича и говори. После се ти пробудаш и онда вечерамо. Твоја мати донесе што год од ваше куће, а и с оним што ми имамо, вечерамо заједно. После вечере ти полијеш све, скупиш мрве са софре, а мајка ти опере судове, размести собу, па чак нам и постељу простре. Ја и ти заспимо, а оне две наставе разговор до неко доба.

Па знаш ли кад дођу задушнице, дан мртвих? То је једини дан када мати намеси и спреми, као никад. У јутру, пошто се да кокошкама, да оне прве окусе кувану пшеницу, ја онда разносим по комшилуку „задушницу“. Прво доносим вама. Мати мете у чанак пшеницу, поскурице и друго: ораје, кестење, трешње. Доносим вама, а ви ми у мој чанак дајете од ваше пшенице и поскурица. Кад изредим тако све куће у комшилуку односећи и доносећи, онда пробирам што је најлепше за мене. Кад дође време да се иде на гробље, твоја мати дође, и да не би изгледало да она хоће да иде у друштву с њом, тражи од ње што год да јој понесе.

— Хајде, 'ацике. Дај ако има што да ти понесем.

— Па нема ништа, Марија. Све сам послала. Али хајдемо, можда ће ми уз пут што затребати.

И оне одлазе. Улице и чаршију закрчиле жене с корпама, јелом и пићем. Око

њих се тискају и јуре ка гробљу просјаци, Цигани и Циганке, носећи велике торбе за јело и тестије за пиће. Јуре они и грабе ко ће што пре и лепше и боље место узети пред портом гробља. Ја остајем код куће, чекам тебе да дођеш те да заједно ручамо, као што смо се и договорили. Ти одлазиш с пуним чанком свачега. Затичеш ме где дижем заклопце са јела и од сваког по нешто узимам.

— Што не чекаш? Увелиш ти набурено. И онда узимаш па све мећеш у сахане, ређаш их око ватре. Ја те не слушам, већ једнако узимам и једем. Ти се љутиш.

— Немој. Сад ћемо заједно да једемо. Ако ли не? — нећу ни ја! Ево, чекај! — Па брзо, хитро, узимајући тако озбиљно улогу домаћице, доносиш ти пред мене велику тепсију. Прво на њу мећеш поскурице, хлеб, па онда кашике и виљушке (а оне ће бити сасвим непотребне, јер ћемо прстима јести). И да би све то изгледало као озбиљан ручак, ти ми у чашицу дајеш воде место ракије. И тек онда доносиш

јела, али највише пшенице с орасима и шећером. Ја сам сео, прекрстио ноге и пуним уста, а ти само трчкараш, доносиш, седаш спроћу мене, подвивши колена, и пробираш што је најбоље.

— Ево, узми! Велиш ти озбиљно и пружаш ми.

— А што ти не једеш? Питам те, гурајући оно у уста што ми дајеш.

— Па такав је ред — одговараш ми озбиљно — жена мужу треба најбоље да да... Она може и после, да једе, што остане од њега.

И за тим, пошто ја напуним све џепове орасима и кестеновима, ти све онда дижеш. Опереш сахане да се не би познавало. Све средиш, загасиш ватру на огњишту, лепо и јако поклопиш судове од јела да не би могла која мачка или пас што да узму. И то хитро, озбиљно, са засуканим рукавима, уздигнутим шалварама, пазећи да се не упрљаш, ти у мах све то свршиш. После, пошто затворимо кухинска врата, држећи се за руку, смејући се, излетимо напоље,

у башту и поток, да нас сунце греје, за-
пљускује свежина и ~~м~~арис зеленила.... Да
чекамо, док се наше матере, исплакане с
главобољом, врате с гробља.

Је ли да је овако било?

Их

А после? Моја мајка је желела да ја
постанем оно што мој отац није био, да
повратим изгубљено имање, уздигнем и
још лепшим сјајем обасјам већ помрачено
наше име.

Шта је о томе она знала. Она је само
сањала о некадашњем богаству, сву наду
полагала на мене, и можда баш то јој је и
давало снаге и онолико дугог живота. Даде
ме у школу. Учио сам се прилично. За
све време основне школе и ниже гимназије
није било ничега необичног. А и тебе мајка
уписа у школу, али је ти и не доврши.
После си учила да шијеш и кројиш женско
одело. И за тим се опет врати кући да
ту останеш. Али не! Ниси била ти само
код своје куће већ и код наше. Шта више,

прво би наше двориште почистила, па онда ваше; прво би нама извадила из бунара воде и донела, па онда вама. За Божић, Ускрс, по читаве дане остајала би ти код нас, помажући матери. А твоја мати као и пре. У вече би дошла са наднице кући, а у јутру, рано, ишла на рад. То је падало у очи комшијама, и већ почеше износити којекакве ствари, а наравно да сте ви у томе најгоре пролазили. Подметало вам се неко улагивање и силом гурање, код нас. Колико бих пута чуо где говоре о томе и то као са неким сажаљењем помешаним злурадошћу:

— Ех, улагују се. Увиле се око оне старе жене, па јој не дају да мрдне. Али 'аџика је, 'аџика! Зар ће она још и такве да гледа?

Ето, знао сам ја то, слушао, мислио о томе, али сам опет ћутао. И мати се томе чинила невешта, јер је била уверена о немогућности ма какве везе, а опет није хтела да прекида овај наш живот. Једно, што вас је сажаљевала, а друго, што си ти служила и дворила као рођена кћи.

И, као што рекох, све је било по старом. Опет смо заједно вечеравали, матере су се разговарале, ти си што год шила или плела, а ја читао. Све је било по старом и дани су ишли, текли једно за другим брзо, неосетно, ти наши млади дани испуњени срећом и безбрижношћу. Само су се наше куће сваког лета све више угибале и губиле у зеленилу. Тополе су расле и ишле у вис, врбе разграњавале и крхале; крушке, кајсије, вишње и дудови све више дебљали и укрштавали се. Поток се проширио и искривудао. Преко његових глатких каменова нахватала се нежна, мека маховина; трава постала бујнија и тамнија. А и ми смо се мањали и расли. Ја и ти смо опет, свакад бивали заједно. Али ја, ах ја! већ почех да се заносим амбицијама које, подстицане успоменом мога „високог порекла“ и оholим материним поуздањем у мене, све више се и више шираху, пружаху чак до — стид ме је већ!... Нашто спомињати све оне жеље и наде, оне ране, убитачне зрелости, којом смо се чак и по-

носили?... Ја сам само то знао, да ти ниси за мене, да си много доле, ниско, ниско! И да је чак то доста од нас, што ти допуштамо да си код нас, те да нас служиш, да ми као рођену брату угађаш, и да ме гледајући смешиш се благо и трудиш да погодиш сваку моју жељу, сматрајући се срећном ако ми је испуниш. За тебе бејаш Бог, идол и најсветије биће.

Колико пута ме затичеш. Замишљен сам, љут, цепам хартије и бацам од једа књиге. Ти долазиш тихо, на прстима и, застајкујући, питаш ме.

— Шта ти је, Којо?

— Ништа.

— Па не љути се, што?

А у твојим плавим и чистим очима толико је искреног саучешћа и туге што сам ја љут, да ја одмах омекшам и отпочнем да се с тобом шалим и разговарам.

То ме је убило!

Као што рекох, по комшилуку почеше већ да зуцкају, причају о нама, и да нас, и **Д**ако бесмо још деца, износе зли језици.

Да, били смо деца. Али не! Само си ти била дете, а не и ја. Ја сам био већ зрео. Но ти беше право дете. Никад нећу заборавити она наша миловања којима си се ти подавала безазлено.

Али и томе дође крај. Сећаш ли се тога тренутка? Тек што сунце да зађе. Отворио сам оба прозора гостинске собе и засео те читих неки роман. Светлост је долазила кроз прозоре и јасно осветљавала све. Одједном уђе и ти? Стаде до мене. Левим лактом се наслони на моје раме, а десном руком поче прелиставати књигу коју читих.

— Читаш ли? — питаш ме и нагињеш се да прочиташ оно, што читих.

Случајно ми поглед паде на твоју руку и чисто се тргох, кад је видех како се испунила и пролепшала. Загледах даље а оно облина руку ти се истицаше доста приметно из минтана. Погледах ти у лице и тек тада видех како ти је оно пуно, чисто и светло; како ти се врат очистио од маља; подбрадак се испунио и заокруглио, а на јагоцима избила једра,

нежна румен. После и рамена ти се испунила; тесне и уске груди заокружиле се и издигле; пѧс ти постао витак и обао... Из целе тебе избијала је топлина, мекота и неки чудан, опојан мирис, који никад у животу више не осетих.

— Што ме гледаш тако? — упита ме ти зачуђено.

— Тако!

А пламен ми обузе бледе и суве образе. Пружих руку, обвих је око твог пѧса, ти се угну и слатко насмеја.

— Немој! Туга ми је!

Ноге почеше да ми дрхте. Јаче те к себи привлачих, ти се угибаше, подаваше и нагињаше к мени, шапћући:

— Па шта хоћеш?

— Ништа! ~~И~~ привукох те силно да се твоја глава наслони на моју. Целим телом беше ти наслоњена на мене. Стиснух те јаче, хтедох да окренем главу, образи нам се протрше, ти осети мој врео дах и уздрхта, клону, али се брзо трже и скочи.

— Ух!

— Чекај! И пођох к теби. Ти ме, дигнувши руке, гледаше забезекнуто и широко. На лицу ти беше нека чудна, топла светлост. Очи ти беху, као потамнеле и превукле се влажном маглицом. Приђох ти, али ме ти силно одгурну и крикну.

— Не! И побеже.

И од тада се ти преобрази. Сам ти ход постаде опрезнији и мекши. Угибање твоје заобљене снаге постаде топлије и страшније; лице изразитије, уснице ти дођоше руменије а при крајевима тамније и оштрије...х

Опет смо се виђали и то сваки дан. Долазила си, служила нас и помагала нам, али више ми се ниси приближавала онако смело и отворено. Избегавала си да останемо сами, као да си осећала неки страх од мене. Нестаде нашег тепања и миловања и сета се често спушташе на твоје чело. Често, врло често затицах те где си, чистећи наше двориште, стала. Наслонила си се леђима на дирек, метла ти испала из руку, а ти, оборивши главу,

тареш чело и намешташ косе и то полако, мучно. Уста ти скупљена више на плач него ли на осмех.

— Шта ти је? — питам те задовољно, јер знам да о мени мислиш.

— Ништа! — одговараш ти, и узимаш метлу да поновиш чишћење.

— Да не мислиш о Николи? Упомињем ја твог, из комшилука, најдрскијег удварача, а у исто време и највећег опадача.

Ти би се тргла. Полако би подигла своје крупне и влажне очи. У њима је било толико прекора и туге, да би сваки прочитао твој нем и болан јаук што беше у њима: „Што ме толико мучиш?“ И кад би ти осетила, да сам ја баш то исто и прочитао, оборила би брзо поглед и, зацрвенивши се, рекла би:

— Можеш да говориш шта хоћеш!

Ето тако је то било! Знао сам ја: да нећу наћи верније, истрајније и ропскије љубави од твоје; знао сам, да би ме негвала и чувала к'о очњи вид... Знао сам ја све то, па ипак?... Да, ти ниси била бо-

гата, из знане куће и ниси била виша од мене. Пече ме! Боли! Али и ја нисам свему томе био крив. Јер, колико пута уморен и обузет сумњом да можда нећу оно бити чему тежим, колико пута, кажем ти, одрекао бих се свега. И да онда, уз тебе, љубљен проспавам свој сан. И да у тој истој, сниској, гостинској соби, под жмиркавим кандилом и почађалом иконом издахнем као што су и моји претци...

Али мати? Улази она тихо, поносно. Увек обучена чисто, са белом марамицом око врата. Седа спроћу мене и пита ме за школу, за другове из богатих породица. Да ли се и они уче као ја? После, како јој је пре неки дан тај и тај трговац казао:

— А, 'аџике, твој унук?!...

— Па, шта могу ја? Дете на то пошло. Друго неће ништа... Мучимо се — одговорила она.

— А не, не! Добро је пошло оно. Не ометај га... Познаје се чија је крв! ^Урекао би трговац.

И тада, смешећи се, тарући задовољно своје суве руке, отпочиње да прича, већ толико пута казиван, свој живот, а изводи порекло наше породице, описује живот и навике наших предака; набраја наша велика имања, градове у којима су били и трговали, лица с којима су стајали у пријатељству, као: паше, кајмакаме, владике и људе за народну ствар, који су у оно страшно време долазили и налазили помоћи и сигурна склоништа у нашој кући.

— Ех, не знам што ме чека, а све знам што прође! Не гледај ти мене, чедо. Нана је твоја стара. Наша је кућа била прва. Ми смо били знани, поштовани и свуда призвани... Сад? — Бог тако рече — по-срнусмо мало. Хвала му. Његова воља. Али хвала му што ми бар тебе остави, тебе искру, чедо моје! те да има ко ће ми очи заклопити. И да могу, кад на онај свет одем, да могу, сине, да кажем, кад ме мој човек а твој деда запита: „Жено, кога остави тамо. Да се није угасило наше огњиште?“ — да могу тада, чедо, да му

кажем: Ја оставих, човече, нешто веће и од тебе и од мене. Огњиште се наше није угасило, већ се још више распалило и раширило... И сузе, кашаљ — почињу да је гуше.

Деде сад кажи ми тога, који би тад на тебе мислио? Ко би смео да јој каже:

— Нано! не љути се, али ја не могу толики да будем. Страх ме је од толиког. Не могу, нано, страх ме је!...

Јесам ли ја то смео? Не! Загрејан, потресен, клицао сам: „Напред!“ И пошао сам.

Знаш ли, кад се спремах да идем у другу варош ради веће школе? Ти пре неколико дана ниси избивала од нас. С мајком спремаш ми ствари. Чарапе, кошуље, пешкире, све ситнице, читава девојачка опрема, за час прође кроз твоје руке и наслага се у мој сандук, помеша се са дуњама, јабукама и крушкама, које си ти кришом гурала, да нико не види. А кад дође дан за полазак, твоја мати дође да ми пожели срећна пута, тебе не беше.

— А Стана?...^х — упита зачуђено моја мајка.

Мајка ти ^све збуни, поцрвене. И, онако малена, она се још згури и прошапта:

— Не знам, 'аџике. Знаш ти њу, оде тек на неку страну, па је тамо и Бог заборава.

Али ја сам осећао, знао и^са неком сигурношћу могао бих те наћи где у твојој башти, под дудом у трави, поклопљена ничке и увијене главе у твоју „бошчу“, јецаш и плачеш за мном!

III^х

Ах! — Али не смем да пуштам на вољу осећајима. Силом их задржавам да би што краће исказао оно што би. А било је много што-шта, што се не може тако лако казати. Доста боли и ово, а камо ли и остало.

Ја сам продужио школу. Ступио у живот, у бујан, необуздан лет, за који мишљах да иде по васиони, а оно, у истини, кретао се по обичној, свакидашњој калдр-

ми. Младост! Да ли је ње икада било код мене? У чему је била она? Не! Ја нисам имао младости. Ја никад не осетих чилост духа, свежине мисли и брз, топао, ток крви у мени. Никад ми снага не заигра од здравља и бујности. Никад се не осећах тако чио, свеж, лак, да би могао да се утркујем а да пода мном земља тутњи, да кличем гледајући у сјајно, модро небо; да ме опија и заноси свеже зеленило и да ме истински раздрага шевина и славујева песма из луга. Славуја чак нисам познавао, никад га нисам видео нити бих могао да разликујем његову песму од песме обичног коса... Зар је то младост?) Увек сам сув, изнемогав и блед. Чак ми је бледоћа и годила. Мој корак беше тром, немарљив и несигуран. Мој поглед или мутан или грозничаво светао. Имао сам врло честу главобољу или несвестицу. Па и само учење било ми је мучно, тешко, неугодно.

Кући сам долазио сваког распуста. Мати ме дочекиваше сва пресрећна. Само би

јој око засузило кад би ме видела бледа и испијена. У вече, намештајући ме у постељу и подмећући јорган и јастуке да не озебем и питајући ме шта волим да ми се за сутра спреми, одлазила би говорећи:

— Спавај, чедо, одмори се. Не брини и не учи толико. Тешке ли су те ваше науке?!

— Тешке, нано!

И из почетка бивало ми је време бављења код куће пријатно. Започињао сам неке радове, учење предмета. Поправљао сам се. Ти си опет долазила. И заједно с матером трудиле сте се да ми што боља и укуснија јела зготовите и да што више теја и лекова приправите. Вас две ишле сте као сенке, не дишући, не дајући чак ни муви да зуји. И једнако сте радиле за мене, гледале, слушале мој дах и погађале из ока ми жеље. С тобом сам се разговарао врло ретко. Више пута узимам и дирам те: те за овога, те за онога. Како сам, тобож, чуо, да си се с неким састајала и да си му што поклонила: чарапе или ма-

раму. Ти се запрепастиш, образи ти побледе, очи засјаје и кршећи руке молиш ме, кумиш, да ти кажем онога ко ми је то казао :

— Кажи ми, кажи, жива ти мајка твоја! Кажи ми га, па да му на сред мале главу разбијем.

— Зар си ти таква? — питам те, смејући се и уживајући у твојој муци.

И ти не престајеш да ме молиш. Чак и сузе ти пођу, док ти ја не кажем, да сам се шалио. Теби лице сине радошћу и сва срећна велиш ми :

— Молим те, па немој други пут тако да се шалиш!...

И сви су говорили да ти мене чекаш. Неки су ме чак и питали. Али као у шали и као сажалевајући те.

— Ама, она, Бога ти, баш тебе и никога, а?

— Ех! — одговорио бих ја и окренуо одмах разговор на друго. Мрзело ме је чак о томе и да говорим.

Ну ово бављење кући у брзо ми је по-

М. стојало досадно. Јер кад ми ова тишина, уредност, почиње да бива монотono, онда бацам све и једва чекам кад ћу да одем. Ништа ми се тада не допада. Јела ми постају тешка, ти и мајка досадне са ва-шим вечитим угађањем и дворењем. Као да ме је гушило то ваше неговање, ти ваши мили и пунн страхопоштовања по-гледи. И одлазио сам пре времена. И тада сам о теби ретко разбироа и чуо. Сем кад си писала матерна писма, после по-здрава од свих, доле, на дну, додавала си: „и од мене“. То је било све. Ниси се удала. Сви су знали зашто нећеш и више ти се светили него што су те сажаљевали. И ја сам знао, али сам ћутао. Нисам знао шта да радим. Нисам хтео да те дам другоме, да ту сву своју лепоту, милину, љубав и срећу има. Било ми је тешко и мучно при помисли да ћете други грлити, и љубити; да ће други пити љубави из тебе, тог чи-стог, још непротеклог извора... А овамо? Ох да није било те твоје следе преданости, поверења и љубави, је бих знао шта да

радим. Али ти?! Нисам те сматрао за вишу од осталих, али ипак си била нешто друго, нешто, што ме је спречавало да поступим као и са осталима. Борио сам се, мучио, ломио и топио гледајући те тако лепу, красну и развијену тек у процвату.

Али једног дана, у први сумрак, кад је заходило сунце и расипало жарку румен, а хладовина већ предузимала маха над жегом; кад из топле земље^е бије сувата и драж; кад зелено и чисто модро небо срце драга и пуни га опојним, раздраганим миљем — тога дана изиђох из собе саломљен од силне ватре и узбуђења. Не знам шта ми је било. Целог тог врелог дана лешкарио сам по кревету читајући и маштајући. Хладовине истина беше доста у соби, али ипак беше и жеге која пробијаше кроз завесе у полутаму... Раскомоћен, у овој полутами, читајући чини ми се Мопасана, раздражен, узаврео и стискајући вреле усне на моје голе руке, ја сам дахћао... Упила ми се беше ти у памет. Твоја једра, пуна, раскошна снага

срце ми је кидала. Гледах те, изазивах успомене и слике некадашњег миља.

— Шта сад да не?... — узвикнух и скочих. — Луд сам! Будала! Што патим, мучим и сатирем себе?!.. — И стварах те, грљах, целивах твоје рујне усне и опијах се од мириса твоје косе.

И брзо натукох шешир, огрнух капут и изиђох из куће. Из ваше баште чујаше се удар мотике. Пређох преко потока и стадох иза грања да те видим где си. Али ти беше испред мене, близу, у алеји и окопаваше млади лук чистећи га од траве. Сва се беше предала послу. На главу си овлаш бацила белу шамију да ти сунце не пече лице. Била си само у јелеку и шалварама. Кошуља ти се на грудима беше откопчала и заврнула те се виђаше мали део белих ти недра. Хтедох дуже да останем али поче пуцати суво и труло грање под мојим ногама.

— Стано! — викнух.

Ти се трже и ослушну.

— Зове ме неко? — упита се ти и брзо руком дохвати кошуљу на грудима.

— Ја те зовем — рекох јаче и изиђох из грања. — Дођи овамо.

Ти брзо остави рад и трчећи, кршећи се, њихајући лево, десно, прса, забацајући лактове, дође и хтеде проћи поред мене, мислећи да те ја зовем ради матере. Бог зна шта сам тада осећао. Једва сам се држао на ногама кад осетих твоју топлу близину. Нокте сам утискивао у дланове само да се уздржим.

— Тета ме зове? — и хтеде да прођеш.

— Ја те зовем, ја. Стани, куда ћеш?

Ти стаде.

— А што ти? — упита ме зачуђено.

Покајих се. Дође ми тешко и неугодно. Хтедох да се удалим, али нисам могао. Ти спази ту забуну. Досети се, па плану, уздрхта и наслонив се на грану од вишње, шану обамирајући од плашње и среће:

— Па шта?...

— Ништа — рекох — звао сам те. И онда хладно, одсечно, гледајући те строго

наставих: — Имам нешто да ти кажем, зато дођи после вечере овде. Чекаћу те.

Ти дрхташе. Лице ти побледело, у уснама ни капи крви не беше. Гледаше ме погледом којим хтеде у дно моје душе да продреш. Бојала си се. Али ја сам се надао томе погледу и начиних лице тако хладно, мирно, да свака сумња одлете.

— Ако могу... — одговори ти збуњено. Ја планух.

— Онда не долази! — и хтедох да се удајим.

— Не, не... доћи ћу. Хоћу!

И ошинувши ме сјајним, срећним погледом отрча заносећи се.

Вратих се. Топих се и нестајох. Бејох луд... Вече паде. Месечина изиђе. Нисам знао како сам вечерао. Залоба ми запираху, руке дрхтаху а прсти беху ознојени. После вечере одмах се дигох и рекох матери да ћу ићи у кафану, па полако, кријући се, дођох иза куће на поток. Влага потока још више ме дирну. Мека, сочна трава набујала, а више моје главе склопило

се грање и лишће. Кроз грање пробија месец, те осветљује тамно-зелену воду која полако жубори, промиче, беласка се и милећи прелива се преко глатких каменчића, око којих се нахватала мека, зелена маховина. Тек по који цвркут незаспале тиге и друго ништа. Из ваше баште ништа се није чуло. Извалих се на траву. Подузе ме свежина. Глава ми је горела, руке беху све у зноју а срце удараше тако силно, јако, да сам га и ја чуо. Чекао сам те. Положио сам дланове на влажну траву и премирах од слике коју стварах. Унапред сам решио како ће бити. Како ћу да те метем у крило, раскопчам ти јелек, и, увив моје лице твојом косом, загњурићу га у твоја бујна, топла недра, и осећам додир твоје меке, нежне, топле коже, и сишем, сишем... Ђипих. Ухвати ме страх. Страх неописан и неисказан, страх од нечега што се у мени буђаше и свога ме поражаваше... Страх од ове глуве самоће, мртве тишине и овог тихог жуборења и беласкања воде спрам месечине. Седох. Дрхтао сам као

прут. Одједном чух лаки шушањ. Знао сам да си то ти. Хтедох да устанем, али не могах. Стиснух само јаче песнице у траву и зауставих дах. Шум биваше јачи. Одједном плашљиво, тихо, окрећући се и зазирући од свачега, дође ти њихајући се.

Пружи ми руку, врелу и сву ознојену.

— Ево ме — шану плашљиво и врело.

— Ти, ти, ти?... ~~Ја~~ се загрцну, паде и бризну у плач.

— Стано?! — тргох се уплашен.

— Ох, ох! — грцаше ти, плакаше и вијући се љубљаше ми руку, квасећи је сузама. Срце ми се стеже. Само вода жубораше и месец нас местимице осветљаваше. Ти си грцала и плакала. Ја сам стајао као укопан. Нисам знао шта да радим. Осећаји ме поплавили. Кад се прибрах, седох до тебе, подвих моје руке под тобом, једну твоју клонулу, топлу и пуну руку пребацих преко мога рамена, и привукох те, посадох у крило, окренух твоје зажарено и уплакано лице спрам мене и наслоних га на мој образ...

— Слатка си! — и упих моје усне у твоје усне, тако дубоко и јако...

— Ох! — тресеш се ти.

— Волим те!

— Ох...

— Волим те!

— О-о-х!... и једва, муком одвајаш твоје усне од мојих...

— Волим те, волим... волим!... И све те више стисках, грљах, љубљах... И пригрљену, потпуно припијену узаме, држах те, осећах ти лаку трзавицу и топлоту тела... Ах! И место радости, среће, страсти, мене луда и бедна, обузе бескрајна велика, тешка туга... Сузе ми навреше.

— Да ли ће икада бити душе која ће ме овако волети?!

Озго, са укрштаних грана густе врбе, паде капља на твој образ. Ти се трже уплашено.

— Не бој се — рекох ти, шапући и тронуто — то врба плаче, па пада на тебе... Иди! — И брзо те опустих и устадох. — Иди, време је! — И заиста први петли певаху.

— Страх ме је — говораше ти унезверено. — Ух, каква сам? — викну уплашено па окренувши се од мене поче дотеривати у ред одело и косу... А петли певаху, хладовина биваше јача и жубор, беласкање воде спрам месеца одмицаше и губљаше се полако. Испратих те. На прелазу у вашу башту ти заста, окрену се и, борећи се, упита ме:

— Нећеш да се љутиш?

— Не. Шта?

— Још колико имаш да учиш? Да знам.

— Још мало — одговорих ти само да те обрадујем.

Ти кликну:

— Е па то је... — и оде.

Вратих се, легах, заклопих очи, испружих руке и обамирах од слатке, лаке и тајанствене сете и туге.

И ти — не дани, већ ноћи! Ја не могу више. Плачем. Узалуд су сузе, узалуд је све! Прошло је, и оде! Не поврати се! Шта могу сад ја, до само сузе?!... Не повратих више те ноћи кад месечина сја, кад

сенке дрвећа падају и шире се; кад се брегови и виногради губе у беличастој магли. И онда, када ја прелазим преко потока, идем кроз вашу башту, долазим пред кућу где ви, у сред дворишта, на простој асури, ти и мајка спавате. Ти си од топлоте збацила покривач, руке беле, пуне, забацила више главе, коса око тебе у нереду а прса уздигнута и разголићена... Твоја се мајка скупила, увила, покрила главу и спава... Прилазим на прстима. Месечева зрака дрхти. Бојим се да моја сенка не падне на тебе и заносећи се, сагињем се и пуштам на твоје влажне, вреле, рујне и полуотворене усне тих, лак, неосетан пољубац... И онда полако, кријући се у сенци дрвећа, бежим док не изиђем из ваше баште, па онда запевам:

Ој вечери, ој слатка чекања,
Ој ви ноћи, моји, бели дани!...

Ох, па знаш ли кад те тргне из сна мој пољубац, ти се пробудиш, брзо се сетиш да сам то ја, и онда сва угрејана, у полу

дремежу, врела и миришљава, ти — кад те пољубим, задржиш мој пољубац.

— Ти си... — протепаш, а уснама, жму-рећи и не пуштајући ме тражиш моје око!

Али после, у јутру, кад се пробудим, отресем тих ноћних мађија и чари; дижем се незадовољан, натмурен и зловољан. Увиђао сам да ово не може остати тајна. Страх ме је било да ко не види и дозна, а нарочито моја или твоја мати. Нисам се њих, лично, бојао, већ нисам хтео да изгубим оно поштовање и углед који имах код њих а особито код твоје мајке. Говорио сам себи и убеђивао да ово није лепо и часно од мене. Куда ће нас све то на послетку одвести? Јер ти одбијаш про-сиоце ради мене. Чекаш ме. Подајеш ми се. Верујеш ми као свецу, и сва се сјаш од среће. Певаш целог дана, да се ори башта, поток. А и глас ти дошао мекши, топлији. И тада сам се заклињао да те више нећу ноћу виђати. Зато сам дању бивао онако поносит. Али кад падне ноћ, кад се све утиша, кад месечина бледа,

мека, сјајна, чудна, обасја све, моју собу, кревет, мене; онда, као у бунилу, опет устајем и долазим к теби, и љубим те...

После једне такве ноћи, кад устадох опет бунован и зловољан, мати ми донесе доручак, и онда седе спроћу мене с плетивом. Ја мало окусих. Нисам могао да једем. Ти ми беше једнако у памети и због тога још више се једих.

— Што не једеш? — упита ме.

— Не једе ми се.

Мати ме погледа. Из тог њеног погледа видех да она све зна.

— Кад ћеш у школу? — упита ме кратко.

— Има времена. Рано је.

— Па друге године и пре овога времена си ишао? Ваљда имаш сада мало да учиш. Свршаваш већ.

Погледах је зачуђено. Њено смежурано лице беше покривено тамним пегама. Стиснула смежурана уста, а кроз кожу виде се десни. Тек сада спазих да јој је још оно старо одело, али већ уласкано. Први пут, испод беле марамице око врата, видех

јој неопрану кошуљу. Прсти руку јој беху помодрели и избодени иглом. Као да ме нечија рука ухвати за срце и стеже га јако, па га онда опусти те да се што више рашири и разлије горчином.

— Што питаш? Уодговорих туробно.

— Па да знам, синко!

— Кад будем свршио, знаћеш.

— Та не љути се одмах. Ти се од неко време баш... — и застаде. Знао сам куда је циљала. То ме жацну, планух и скочих љутито.

— Зар сам ја крив што смо ми сиротиња? Ево, баш кад хоћеш — викнух и бацих табаке. — Баталићу школу. Ето свршио сам!

— Не, не... не бој се ти, чедо. Имамо још. Дао Бог. Не љути се. Ох, што ја проклета?... Не љути се ти. Знаш, кад је човек стар он се подетињи.

Ово навлаш избегавање, и изокретање разговора још више ме испуни гневом и једом. Седох, а сав се тресох од неког чудног гнушања, неугодности и беса који

је у мени полако кибио и ширио се. Заћутасмо обоје. Она је плела. У соби се ништа није чуло, а тако и с поља. Јер беше радни дан па сви отишли на посао. Одједном полако, тихо, као увек, уђе твоја мати али некако још више згурена, увучена и као са неком плашњом.

— 'Бро јутро, 'аџике! Радите ли?

И пошто њој пољуби руку, приђе к мени.

— А како си ми ти? — упита ме рукујући се. И за тим, идући натрашке, седе, клекну уз зид по свом обичају и узе да запиткује матер за неко платно које мисли да тка за тебе. И онда отпоче да казује и набраја твоје дарове што си спремила. Говораше она, а сва беше уплашена, узбуђена и кришом, као са неким страхом бацала је кратке, тајанствене и плашљиве погледе час на мене, час на матер. Као да ишчекиваше нешто, а од тога се плашила, дрхтала и застајкивала у говору. Погледах матер, и тргох се уплашено, јер око смежураних уста, играше јој задовољан, једак, подсмех.

— Шта хоће и чему ово? — питах се уплашено јер се побојах да се ови увијени, нејасни говори не односе на нас. Уплаших се и дигох да изиђем, али, први пут тако и оштро, с осмехом, заустави ме мати.

— Седи. Видиш да нема никога! — и онда хладним, охолом, пуним неког презривог саучешћа гласом, окрену се твојој матери која се још више згрчи уз зид. — Ама, Марија... — поче она — хајде кад ћеш већ ту твоју да удајеш? Зар не видиш колика је и каква? Зар хоћеш да ти неку срамоту метне на главу? А, ваљда чекаш некога?

Твоја мати сагла главу, рукама стисла колена и тако нагнута слуша, тресе се и дрхти. Одједном диже главу, погледа матер, па је опет брзо обори, зари у крило и бризну у плач, грцајући:

— 'Ацике, зар то?

Пун страха, и као са неким гнушањем, окренем се од матере само да је не гледам онако хладну, нему и задовољну.

— Не плачи, Марија — рече она, а у њеном гласу осећаше се неко саучешће помешано са задовољством. — Ја тек само онако рекох, да знаш — и то „да знаш“ нагласи.

— Знам ја све, 'аџике — поче твоја мајка, прибирајући се и бришући очи шамијом. — Ако нисам била кума и старојковица, а друго све знам. Али, што ја... Ето, плаче, моли: „Мајко, збори она, немој слатка мајко. Зар сам ти толико скривила, те то хоћеш... Боље мртву у ковчег да ме испружиш, у црн повој да ме повијеш, него ли то... А ја њу само, 'аџике, њу једну, то дете, 'аџике, имам, па?!... И опет је загуши плач.

Ја сам само дрхтао и стрепио.

— А јавља ли се који? — упита је мати.

— Јавља се. Сваки дан. Ево баш јутрос опет онај Никола послао наводаџику. Вели: само ако хоће, па одмах, до вечер, испит...

— Момак добар?...

— Као сваки човек. Одслужио војску.

Нема ни он никога, има нешто од имања и ово наше што је, па... Али она, она...

— А ти хоћеш?

— Хоћу — дахну она силно — што да не?... Кости, 'ацике, да одморим! Расипа се по пољу... Мати се диже дотерујући шамију.

— Хајдемо — рече јој — чекај ја њу да... Што она луда и бесна мисли?!

И одоше. Моја мајка високо, лако, поносито а твоја згрчена и заносећи се...

Не знам шта је било и чиме су те нагнали да пристанеш, само на материном оку спазих још не осушену велику сузу, кад се врати и рече:

— Свршено је! И онда брзо однесе ствари: чаше, шоље, сахане код вас што ће требати за твој испит, а што ви нисте имали... И онда настаде трка, јурење, доношење столова, клупа, столица из оближње кафане и остале потребе из сваке куће у комшилуку. Све се слеже. Усклици, смех, разговор разлегао се из ваше баште коју почеше утапкивати и крчити за игре... Ја?

Испрва као да се ослободих, дахнух, што сам те скинуо с врата, али ме после ухвати страх. Бојао сам се. Поражен мојим кукавичлуком дрхтао сам као прут. Моја мати ни речи утешне, као да није ништа знала. Чисто не веровах да је то она, како се беше занела око твог спремања... И паде вече, опет изиђе месец и обасја све. Опет лишће зашумори, хладовина и сенке падоше... Људи се вратише са рада, стока уведе у штале, за тим се пресвукоше и дођоше вама на весеље и „радост“ И онда, крештав, јак, сув глас циганке Салче запева пред твојим прозором кад те другарице почеше облачити. Дахире, ћеманета зајечаше, уздигоше се и почеше пиштати по обасјаним и мирним висинама... Ох, а у њима као да беше неке демонске, страшне насладе и задовољства; ситости и злураде, тајанствене среће што ми те отеше, узеше од мене... Као да те ти гласови понеше са собом горе, у те висине, крештећи и пиштећи... светећи се мени који час се радовах што се отресох тебе

час опет дрхтах и плаках силно, јако, кри-
јући се да ме ко не спази и види!..

IV

Две године нисам кући долазио. Кад
треће године дођох и стигох у вече, опет
беше месечина, опет оно бујно зеленило,
опет тај поток, тополе и врбе ме среташе.
Сетих се тебе и уплаших. Мати отпоче да
ми прича и казује све промене које се
десиле за време мога осуства: ко је умро,
пропао, продао њиве; ко се оженио и
удао. И онде за тебе:

— Марија умре. Бог да је прости —
рече мати и поседа ме.

— Е? — тргох се.

— Мани, синко! — одмахну она руком.
— Што беше, ни црном Циганину Господ
да не да! Умре, пресвисну од туге кад
виде како онај бесник бије, мучи и туче
њено дете. А лепо поче из почетка. Он
мираћ, ради. Узе, отвори дућан, напуни
га еспапом и отпоче да ради. Али га ђаво
натера те се мало задужи код Доктора...

А он, знаш га, жива ватра. Кога дочепа у своје руке тај више читав не изиђе. Мало по мало преклопи му имање. И дај, дај, исплаћуј, али ко ће алу да засити! Продаде им све њиве и винограде. Он се пропи, пропаде, — узедоше га душмани на врат! Сад је кријумчар. По недељу дана дома не долази нити што доноси... Имају једно женско детенце, али и оно кржљаво — Бог зна да ли ће да остане. А она, црница, да је само видиш, синко, па душа да ти заплаче, иде по надницу, ради дуван, те себе, дете и кућу држи... Ето на!

Из чаршије, са улице, допреше гласови песме, зурле и бубњеви.

Изиђох и стадох на праг од кујне. Месец беше на сред неба те не беше великих сенки. Ларма, песма и свирка све се више приближаваше и јечаше. Уздигох се на прстима да што год спазим, али од уличног високог зида не могах ништа видети. По неколико би се тек уздигла чија капа и рука. Бубањ и зурле све су јаче пиштале и биле, те

са промуклим гласовима и великом јачином уздизале су се и распростирале...

Низ поље иду, бабо, сејмени
Сејменску песму, бабо, певаше
Хајдучку главу, бабо, ношаше!

— Ха-ха-ха!.. — чу се бесно гроктање и за тим пуцањ пушке.

— Унутра! — викну мати бојећи се да ми се што год не деси.

Уђох, стадох. Чудна и тешка туга обузе ме. Мати спремаше вечеру једнако причајући о теби. Почесмо вечерати. Вика се утиша. Одједном кроз рупу на собним вратима, чу се твој тих, дрхтав глас:

— Тето, јеси ли ту?

Нисам могао да се макнем од силна осећања неугодна, и тешка, помешана са болом и саучешћем. Ти отвори брзо врата, још брже их затвори за собом као бојећи се чега. Па одмах, уза зид, држећи у крилу повијено детенце, седе, сува, бледа и испијена. На теби беше поцепан минтан и једно велико парче откинуто од лакта

висило је; кроз шамију провириваше твоја коса занемарена. Била си у прљавој кошуљи, искрпљеним шалварама, из којих вираху твоје, од силна рада развијене, пљоснате стопале са испуцаним прстима.

Стресох се. Мати изиђе за тобом да затвори кухинска врата.

— Стано?

— Ти?! — викну тако силно и уплашено, да се препадох. Док сам жив тај узвик слушаћу. Само не могу да га опишем, како у њему беше нечега и престрашеног, и болног, и очајног. Беше уморена. Зверала си, дрхтала, нијала си се и као хтела где да побегнеш. После се једва прибра, постоја мало, и, уздахнувши силно, опет седе укочено уз зид. — Ти си, господине? — шану а неки нов, стран, понизан, учмао и безживотан твој глас препаде ме. У њему не беше ни трага о каквом осећању, топлини и болу. Као да си ме сад први пут видела у животу, такав беше твој глас.

— Ја, ја! А ти?

— Ето, хвала Господу!

Мати се врати из кујне где беше затворила врата за тобом.

— Где је? — упита ме. Па кад те виде уз зид, оборене главе, скупљене, згрчене над дететом у крилу, брзо узе дете од тебе. — Што си ту села? 'Оди, приђи... Што се бојиш? И узе те за руку дижући те.

— Нека, тето, нека — браниш се ти — и онако ти много досађујем!

— Хајде, хајде!... И остави у страну дете, тебе посади за вечеру. Ти си погнуте главе ишла, села, узела залогај, али тако невешто као да први пут једеш. Мајка те нуткаше, меташе пред тебе јело. Ти си једнако, онако погнута, ваљала тај залогај у устима. Узалуд си пробала да га прогуташ, али ниси могла. После бризну у плач.

— Тето, тето!

— Не плачи, ћерко! Писано је!

— Црно писано!

— Не хули Господа! Ћути, чедо, ћути, синко! — и узе твоју главу, мету је на крило и милујући те по коси, тешила те

је и утишавала. — Ћути, ћути... Господа имаш, ако мајке немаш... Ћути, чедо моје!..

— Нана моја! И њу он... ох!... — грцаше ти. — А зар нам је зло мислила и говорила: „Николо, синко, немој, чедо, тако! Ви сте сами, никога свога немате, а ево Господ вам даде ово пиленце, овога црва... па немој, синко!..“ А он само удри, псуј, вичи. Мене већ што... али узме њу, па је тера од куће зими, а она, нана моја слатка, да се не би чуло, да не би свет после то... ах! она целу ноћ проведе око куће, кријући се да је ко не види, мрзне се и, тако умре! Остави ме...

Одједном се чу крхање плота, пуцање грања и глас:

— А чекај, ћерко мајчина. Ако је 'аџика, није Бог! Чекај ти!..

И затим рупи у двориште, подскакујући с ноге за ногу, мали, распасан, заносећи се, твој муж, Никола. Отпоче да лупа на кухинска врата. Ти си се скаменила, мати мене гледа и као да ме погледом моли: да се не љутим на тебе, што

нас он узнемирава. Он гурну силно врата и уђе. Ти се од једном диже, истрже од матере и излете у кујну пред њим, да га зауставиш.

— Не, Николо! Слатки, мили Николо, не улази! — Молила си ти, сиротице моја, јер си се стидела да ја њега, твога мужа, видим таквог. Молила си га, вила се око њега и заустављала га.

— Ја! Што! Ко ми што може! А ти?...
— И одгурнув те ногом од себе уђе он к нама, клатећи се и заносећи, с распасаним појасима, извученим минтанима, у опанцима и високим, дебелим чарапама. Око појаса беше му празан „реденик“ од куршума, а до њега велики, касапски нож. Његово црно, меснато и подбухло лице, са водњикавим очима и великим устима, беше тако сурово и силно, да се човек нехотице окретао од њега... Уђе он заносећи се.

— 'Аџике мори! Што? — али се брзо трже кад ме спази, скину капу и погледа ме неодлучно. За тим баци капу, насмеја се тупо, па, ширећи руке пође ми у су-

срет. — А ја те, брате Косто... — па опет застаде и поче упитно и као зачуђено гледати час у мене који стајох озбиљан, час у матер.

— Што, Николо, не идеш да спаваш? — рече му мати мало блаже, али то тако, као да има једино мени да захвали, што га и сад као увек не грди, већ моли.

— А? — промуца он. — Идем, 'ацике! — рече нагло и хтеде да узме дете. Саже се, али се повађаше. Мати му истрже дете и позва те, да га ти узмеш. Ти уђе, брзо узе дете, не гледајући ни у кога, и још брже изиђе. За тобом изиђе и он ћутећи и поводећи се. Изиђох и ја за вама. Узалуд ме мати заустављаше мимиком. Чим се он виде у дворишту, окрену се, и кад ме не спази, он поскочи, дође до тебе и стисну те за косе.

— Дом! — викну он потмуло и гурну те тако силно да ти посрну пригрливи дете и у мало што не паде. — Дом! Немаш кућу, него ли код оне старе вештице си?... А, а?... И опет измахну да те удари

по глави. Ти само заклањаше дете и тихо, преплашено, мољаше га.

— Не, не! Немој сад, овде!... Чуће!...

— Ко, ко, ко?... Он!... А што он? Што је он? И њега ћу ја... А ти њега, њега? Чекај, ћерко моја, кога ћеш ти? Њега, а њега? — и онда бесно, држећи те за косе, поче те ударати, гурати и водити кући...

— — — — —

Слушам како сухо грање пуцка, гледам где месечина сија, тишина се распростире а сув, некако оштар, и као стар ваздух пуни ми груди, гуши ме и натерује на кашаљ... И ко зна докле би тако стајао, да ме не трже неко зврјање чекрка и неки тих, дубок као из земље глас... То долажаше из ваше куће. Нагох се, приступих и отворих очи да видим... И видех тебе, где под младом кајсијом, на сред дворишта, погурена „моташ цевке“ спрам месечине а једном ногом клатиш корито у коме спаваше твоје дете. И тако клатећи се, нихајући се час напред, час назад, ти — или певаше или плакаше...

Vx

Беше почетак зиме кад на глас тешке болести моје старе мајке опет дођох. Из гостинске собе виђаше се мала светлост. Уђох право тамо. У први мах не могах ништа да распознам због мале светлости, паре и дима дуванског. Тек после видех пуну собу људи и жена. Они беху устали, помакли се и начинили ми места ћутећи. Ниједан ми се од њих не приближи и утеши. Бојали су се. Моје господско одело, хладно, укочено држање уздржаваше их. На поду, близу зида, на асуру и старом покровцу беше бачен јорган, а из њега уздигнута и осветљена са стране свећом виђаше се сува, к'о восак жута, с великим челом, упијеним образима и увученим устима тако да се вилице и нос у мало не додириваху — људска глава. То беше она! Кркљање тупо, тешко, ретко и мучно извијаше се из њених груди које се и не мицаху. Кад уђох и назвах: „Добро вече“ то кркљање поста јаче и претвори се као у неку врсту гласа:

— Кољ....љ....јо!

Жене се згурише и прошапташе:

— Сирота. Чула да је дошао, па га зове.

Приђох јој ближе. Сагох се. Узех је за руку суву, црну, хладну, и принесох је устима да је пољубим. Стресох се. Чудно и тешко и неугодно, као неки страх, осећање обузе ме кад осетих додир те суве затегнуте коже на костима руке. Да ли то беше страх од смрти? Не знам. Само се сећам да сам дрхтао као прут од неког страшног осећања.

У том се једна жена диже и пође вра-
тима погурено.

— Што не седиш, Стано? — упиташе те.

— Да одем до куће и видим дете да не плаче — одговори ти затварајући врата.

У том једној баби која беше задремала уз мангал жара, испаде лула из зуба. Сви се насмејаше. Баба се трже, збуни, погледа ме плашљиво и понизно. Остале, као да би је оправдале, рекоше ми:

— Две ноћи није спавала. Чувала је, па сад задремала.

— Иди спавај, тетка! — рекох јој благо и тронуто.

— А не трже се стидљиво она не спава ми се, него онако... Обећала сам јој да ћу је спремити и лепо вежем јој „чајку“ како је она везивала... Јер ми је у аманет оставила.

И онда се сви ослободише. Приђоше ми и руковаше се. Па онда отпочеше — да би ме утешили — причати како је последње дане провела. Како се није подавала болести; како сама, ноћу, није могла да наиђе на врата собе; како је ложила ватру у мангалу место у пећи; како је хтела да падне у бунар не могући да се врати у кућу; како није давала да ме зову, бојећи се, да се не „пометем“ од учења; како ме је, кад је почела да губи језик и свест, овог вечера, док сам ја путовао, звала: „Којо, Којо, хајде брзо“... И како је тражила моју слику, гледала дуго, дуго и плакала! У том поче она да се превија и грчи. Уста јој се изгубише у грлу, врат увуче... Сви

скочисмо око ње. Једна баба ми приђе и благо рече :

— Изиђи, сине, да не гледаш.

— А што?

— Па не ваља се. Млад си.

Изиђох.

Она издахну.

Са неком свечаном тугом и скрушеношћу слушах како је спремају, како шуште њене старе, свилене хаљине које беху у једном завежљају, који је она још у животу спремила за своју смрт.

У јутро, у само свануће, изиђох. Нисам знао где да идем и шта да радим. Једва сам чекао да прође овај дан и да је што пре сараним, свршим, јер ми је било тако неугодно. Чак сам се бојао да је мртву видим, већ сам кришом бацао поглед кроз прозор у гостинску собу у којој она беше спремна да је види свет и припали јој свећу више главе.

Да би избегао поздраве и изјаве сажаљења од жена и људи који почеше долазити и доносити јој свећу, зађох иза

куће, у поток, који сад беше мучно познати. Јер он беше усахнуо, дрвеће исечено а земља гола, трошна и смрзнута. Погледах ка твојој кући из које се још ништа не виђаше и креташе. Само, она ти сад беше — да ли се мени тако учини? — тако мала, скучена и пропала у земљу као да се бојала од нечега и зато скривала. Твоја башта и двориште бејаху чисто голи. Све што беше код тебе: у башти мало дрвеће; са улице оронуо зид и покривен тулузином и прућем место црепова; на мотци, пред кућом, обешена поњава; уз зид прислоњено неколико дрвета; мали прозори излепљени хартијом — све то изгледаше тако мало, ситно, повучено и скривено као да се бојаше чије навале и као да сваком говораше: „Молимо те, не дирај нас. Ми никоме не сметамо. Ево, ако хоћеш, још ћемо да се помакнемо, још више ћемо да се сакријемо и склонимо, ако смо коме на сметњи... Све ћемо, само нас не дирај и остави“... Из свега истицаше се твоја рука, рука

женска, понизна, тиха, без смелости и јачине, али жилава, дурашна и истрајна до краја живота. Одједном се ти појави из куће. Брзо остави нешто и упути се капији да је што боље притвориш. Затим се врати. На главу метну неки завежљај, ваљда детиње пелене, на рамену мотику, у десну руку узе дете, а у левој неки суд, чини ми се с јелом, и упути се мени, пролазом, да изиђеш на нашу капију. Ја сам стајао и гледао те како погнуте главе идеш, и то у нанулама, на ногама чарапе искрпљене, у минтану из кога је вирио памук... Дође до мене, спази ме, и место: „Добро јутро“ ти рече:

— Умре тета? — А глас ти беше тако обичан, равнодушан. Лице тамно, бледо, суво и, поцрнело од летњег сунца, не издаваше баш никакав осећај.

— Да — рекох мрачно. — А зар ти нећеш да је испратиш?

— Не могу, Бога ми, господине, — поче се правдати. — Имам работу. Морам њему да однесем ручак, а после у надницу.

— А где је он?

Ти поче да муцаш. Беше ти непријатно и стидно.

— На робији — одговори тихо.

— Шта?

— Није крив, господине, тако ми Господа! Обедише га. Узедоше на душу душмани — Бог им судио! А он? ох! није крив!

Бранила си га тако живо, понизно и верно да нисам знао шта да мислим. Погледах око себе, а зимски дап већ у велике свануо. Кроз хладан ваздух, проткан као неким растуреним власима магле, почеше летети са свих страна, као залутале, пахуљице снега и падати на угнуте кровове, зидове и голо дрвеће чије се гране оштро и црно оцртаваху. То беше први снег. Из гостинске собе светлуцаху свеће више материне главе и каткад допираше тихо, једва чујно, нарицање једне жене, њене другарице из младости. Ти си стајала погнуте главе. Било ти је ладно,

али си ти једнако дете утопљавала, при-
грљивала, а оно сисаше комад црна хлеба.

— Зима, Стано — рекох тек што да
кажем.

Ти се још више згрчи. Опроба да ли
завежљај на глави и мотика на рамену
добро стоје и оде прошаптавши као за
себе :

— Не знам. Сад рано нешто дође.

Од истога писца:

Из Старог Јеванђеља, цена 1 дин. (рас-
продато);

Божји Људи, цена 0·80;

Коштана, драмска прича, цена 0·50;

Нечиста Крв, роман, цена 3 дин. (рас-
продато);

Наш Божић, цена 0·40;

Стари Дани, цена 2·50 (распродато).

